

Stanisław Dubisz

O stylizacji językowej

Język Artystyczny 10, 11-23

1996

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O stylizacji językowej

I

„Stylizacja” to termin wieloznaczny. Jego ogólną parafrazę można zestawić w następujący sposób: tworzenie, kształtowanie, formułowanie czegoś zgodnie z wymaganiami określonego stylu. W tym rozumieniu stylizacja funkcjonuje w odniesieniu do szeroko pojmowanej sztuki, architektury, użytkowych dziedzin rzeczywistości. W tym ogólnym rozumieniu stylizacja odnosi się również do sfery faktów językowych, tj. tekstów (wypowiedzi), które mogą mieć charakter artystyczny lub użyteczny. Ogólne znaczenie terminu „stylizacja” jest determinowane przez pojęcie „styl”, które wstępnie możemy oddać za pomocą następującej parafrazy: wzorcowy układ (system) elementów materialnych lub abstrakcyjnych, będący wynikiem działalności człowieka współcześnie lub w epokach wcześniejszych. Poszczególne dziedziny sztuki, dyscypliny naukowe, działy praktycznej działalności człowieka, grupy etniczne i kulturowe w różny sposób dokonują modyfikacji obu tych pojęć — „styl” i „stylizacja”. Te procesy modyfikacyjne zachodzą w czasie zgodnie z warunkowaniami zmian symboli kulturowych¹.

Konstytutywne dla stylizacji pojęcie „stylu” ma w polskiej tradycji językoznawczej obszerną literaturę przedmiotu, jego definicje były i są formułowane w różnym czasie i z różnych punktów widzenia. W tym miejscu — w odniesieniu do ostatniego dwudziestolecia — trzeba przytoczyć przynajmniej dwie dyskusje na ten temat, które zaowocowały zbiorowymi publikacjami książkowymi, włączonymi na stałe do kanonu lektur z zakresu stylistyki. Pierwsza z nich zawiera materiały konferencji poświęconej problematyce języka literatury (Kraków 1975), które zebrano w tomie pt. *Z zagadnień języka artystycz-*

¹ S. Dubisz: „Stylizacja językowa” — próba definicji. „Prace Filologiczne” 1979, R. XXIX, s. 191.

nego pod redakcją Józefa Bubaka i Aleksandra Wilkonia²; druga stanowi IV tom *Stylistyki* zatytułowany *Tekst i styl*³.

Niezależnie od wielości definicji stylu na potrzeby niniejszego opracowania trzeba zestawić podstawowe konstatacje na ten temat, będące punktem wyjścia dalszych rozważań o stylizacji⁴.

1. Styl jest faktem genetycznie polimorficznym — powstaje na styku trzech systemów: kulturowego (pojęcia, mity, stereotypy), semiotycznego (konwencje estetyczne, wzory zachowań), językowego (system językowy, odmiany komunikatywne, typy podawcze wypowiedzi).

2. W ujęciu ontologicznym styl charakteryzuje się modalnością (jest to bowiem sposób wypowiedzi) i teleologicznością (sposób wypowiedzi służy jej określone mu celowi).

3. Styl ma charakter intencjonalny i subiektywny — sposób wypowiedzi jest bezpośrednio uzależniony od jej kreatora, choć oczywiście występuje szereg uwarunkowań od niego niezależnych i zobiektywizowanych.

4. W stosunku do normy i uzusu językowego styl cechuje selektywność — jest wyborem środków językowych i ich determinant pozajęzykowych.

5. Styl jest faktem funkcjonalnym (jako wynik nasilenia jednej z funkcji języka) oraz sfunkcjonalizowanym (nadającym wypowiedzi określony kształt i funkcje).

6. Styl charakteryzuje kompletność (wystarczalność) środków, umożliwiając formułowanie określonego typu wypowiedzi.

7. Dany styl w porównaniu z innymi stylami jest skontrastowany — różni się pod względem jakości i liczby rejestru środków językowych.

8. Styl jako typ (przedmiot opisu) należy do sfery abstrakcji — konkretyzuje się w realnych wypowiedziach (tekstach); między stylem abstrakcyjnym a stylem wypowiedzi zachodzą relacje rekursywne.

9. Style są organizowane poprzez zbiory kategorii stylistycznych języka, zarazem dany styl można ujmować jako wiązkę cech stylistycznych kategorii języka.

10. W obrębie stylu mogą występować jego warianty (podstyle) wyróżniane ze względu na układ cech stylistycznych kategorii języka.

11. Układ relacji cech stylistycznych, stylów i kategorii stylistycznych tworzy system stylistyczny języka.

12. W opisie systemu stylistycznego języka właściwe wydaje się zastosowanie zróżnicowanej metodologii: strukturalistycznej — w odniesieniu do płasz-

² Z zagadnień języka artystycznego. Materiały I konferencji naukowej poświęconej problematyce języka literatury zorganizowanej przez Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 17—19 luty 1975. Red. J. Bubak, A. Wilkoń. Warszawa—Kraków 1977.

³ *Stylistyka*. T. 4: *Tekst i styl*. Red. S. Gajda. Opole 1995.

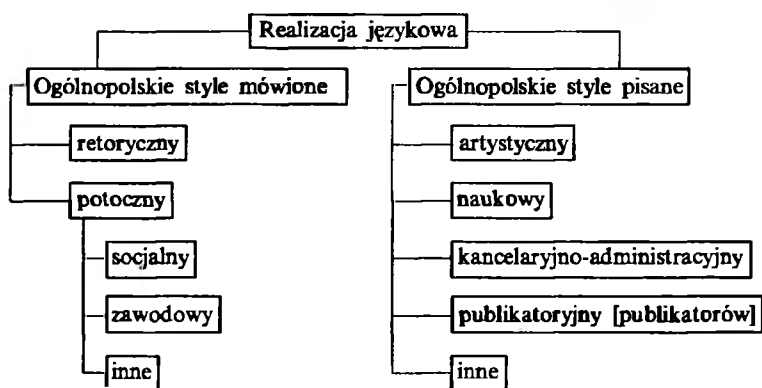
⁴ S. Dubisz: *Styl(?)*. W: *Stylistyka*. T. 4..., s. 277—280.

czynny tekstu, semiotycznej — w odniesieniu do płaszczyzny konwencji znakowych, kognitywnej — w odniesieniu do płaszczyzny kulturowej.

II

Teksty formułowane w języku ogólnopolskim można podzielić na trzy podstawowe grupy konstytuujące trzy odmiany **komunikacji językowej**: 1) realizację, 2) stylizację, 3) indywidualizację.

Przez **realizację** należy rozumieć procesy formułowania tekstów (a także gotowe teksty) zgodne z normami stylów funkcjonalnych polszczyzny ogólnej i jej odmian. Za podstawę wyodrębniania tekstów realizowanych można przyjąć następujący schemat klasyfikacyjny⁵:

Taka teoretyczna interpretacja terminu „realizacja językowa”, nawiązująca do koncepcji Z. Klemensiewicza⁶, pozwala na następującą jego definicję: zautomatyzowana czynność komunikacji językowej zgodna z normami stylów funkcjonalnych polszczyzny. W praktycznym porozumiewaniu się pojęcie realizacji językowej traci jednak nieco wyrazistość. Związane to jest — z jednej strony — z niezbyt ostrym rozgraniczeniem dwóch podstawowych odmian współczesnej polszczyzny (mówionej i pisanej), mającym wykładniki w świadomości użytkowników języka i ich realizacjach językowych, z drugiej — łączy się ze zróżnicowanym poziomem kompetencji językowej użyt-

⁵ T. Skubalanka: *Założenia analizy stylistycznej*. W: *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*. Red. H. Markiewicz, J. Sławiński. Kraków 1976, s. 261; S. Dubisz: *Stylizacja gwarowa w polskiej prozie trzydziestolecia powojennego. (Nurt ludowy w latach 1945—1975)*. Wrocław 1986, s. 21.

⁶ Z. Klemensiewicz: *Jak charakteryzować język osobniczy*. W: tenże: *W kręgu języka literackiego i artystycznego*. Warszawa 1961, s. 205 i n.

kowników języka. Przy takiej interpretacji terminu „realizacja językowa” niezbędne jest bowiem założenie, że użytkownicy języka posługują się nim w sposób sprawny i poprawny.

To samo założenie należy przyjąć w odniesieniu do stylizacji językowej i indywidualizacji języka. W tym kontekście termin „stylizacja językowa” ma następujące parafrazy:

1. Świadoma czynność kształtowania tekstu, należącego genetycznie do danego stylu funkcjonalnego, zgodnie z normą innego stylu funkcjonalnego polszczyzny ogólnej.

2. Świadoma czynność nasycania tekstu, należącego genetycznie do danego stylu funkcjonalnego, elementami innego stylu funkcjonalnego polszczyzny ogólnej.

W procesach stylizacyjnych, występujących w codziennej komunikacji językowej, nadawca nie musi się ograniczać tylko do funkcjonalnych stylów polszczyzny ogólnej; może sięgać do nieogólnopolskich stylów mówionych: regionalne odmiany polszczyzny, dialekty ludowe, gwary środowiskowe i miejskie, artystyczny styl folkloru. W związku z tym termin „stylizacja językowa” nabiera dwóch kolejnych znaczeń, paralelnych do zdefiniowanych poprzednio:

3. Świadoma czynność kształtowania tekstu, należącego do jednego ze stylów funkcjonalnych polszczyzny ogólnej, zgodnie z uzusem nieogólnopolskich stylów mówionych.

4. Świadoma czynność nasycania tekstu, należącego do jednego ze stylów polszczyzny ogólnej, elementami nieogólnopolskich stylów mówionych.

Z dotychczasowych rozważań wynikają dwa podstawowe wnioski o charakterze ogólnym:

1. Stylizacja językowa jest zjawiskiem tekstowym, występującym w sferze *parole*.

2. Stylizacja językowa może występować w tekstach stanowiących konkretyzację różnych stylów polszczyzny (w sensie strukturalistycznym) lub różnych języków polszczyzny (w sensie socjolingwistycznym).

Podatność tych wariantów komunikatywnych (stylów || języków) na stylizację jest zróżnicowana, a zależy to od potrzeb użytkowników języka i od ich kompetencji socjolingwistycznej. Prymarny (genetycznie i funkcjonalnie) zakres występowania stylizacji językowej stanowią teksty zaliczane do stylu (|| języka) artystycznego. Wynika to z mimetyzmu i estetyzmu tych tekstów oraz z wielopłaszczyznowości układu ich odniesień. „Można powiedzieć ogólnie, że JA [język artystyczny — S. D.] stanowi ten rodzaj języka, w którego obrębie mogą się znaleźć wszystkie odmiany danego języka etnicznego — zarówno w przekroju geograficznym i socjalnym, jak też historycznym. JA spełnia więc wobec innych odmian funkcję szczególną.”⁷

⁷ A. Wilk oń: *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*. Katowice 1987, s. 78.

Z tych względów dalsze rozważania w niniejszym opracowaniu koncentrują się na zagadnieniu stylizacji językowej tekstów artystycznych, nie znaczy to jednak, że ich punktem odniesienia nie mogą być stylizowane teksty należące do innych wariantów realizacji językowej.

III

Wobec elementów językowych stosowanych w tekstach artystycznych w celach stylizacyjnych możliwe jest trojkie postępowanie badawcze. Można je opisywać *in statu nascendii*, tj. jako tworzywo językowe poddawane czynności (procesowi) stylizowania, lub *in statu quo ante*, tj. jako komponenty już wystylizowanego tekstu, czyli wynik stylizacji; wreszcie — jako części składowe stylu realizowanego w tekście artystycznym. To zróżnicowanie metod opisu stylizacji językowej znajduje odzwierciedlenie w stosowanej terminologii.

Pierwsza metoda opisu (ujmująca stylizację jako czynność) ma najszerszą reprezentację wśród opracowań na ten temat, które ukazały się w ostatnim pięćdziesięcioleciu, a konsekwencją tej metodologii jest zaliczanie elementów językowych służących stylizacji do zróżnicowanej wewnętrznie klasy **środków stylizacyjnych**⁸. Prace omawiające zagadnienie stylizacji językowej w kontekście opisu stylów (epok, autorów, tekstów) traktują te elementy jako **cechy, właściwości, wyznaczniki, składniki danego stylu**⁹. Podejmowanie opisu tych elementów językowych jako wyniku stylizacji — ta bowiem tylko sfera zjawiska stylizacji poddaje się postępowaniu analitycznemu — motywuje stosowanie na ich oznaczenie terminu „wykładniki stylizacji”.

W tekstach artystycznych **wykładniki stylizacji** językowej mogą występować w wielu zakresach. To zróżnicowanie decyduje o tym jakie **formy** przybiera stylizacja, a różnaitość form decyduje z kolei o **funkcjach**, które stylizacja pełni w tekście czy też w całym utworze. Wzajemne relacje wykładników, form i funkcji stylizacji językowej orzekają o trójstopniowym procesie analizy. Pierwszy etap tego procesu sprowadza się do opisu wykładników, drugi — form, trzeci — funkcji.

Opis wykładników stylizacji językowej ma w polskiej stylistyce najdłuższą tradycję. Jest to zrozumiałe, ponieważ stanowią one podstawową warstwę strukturalną stylizacji, zaznaczoną bezpośrednio linearnie w tekście utworu artystycznego. Ich opisu dokonywano z różnych stanowisk badawczych i w różny sposób definiowano ich pojęcie, co determinowało odmiennosc

⁸ Por. np. H. Kurkowska, S. Skorupka: *Stylistyka polska. Zarys*. Warszawa 1959, s. 318 i in.

⁹ Por. T. Skubałanka: *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*. Wrocław 1984, s. 15 i n.; A. Wilkoń: *Typologia...*, s. 83 i n.

zakresów przedmiotu badań w poszczególnych opracowaniach¹⁰. Dokonując zestawienia tych definicji w ciągu chronologicznym, można określić ogólną tendencję w procesie interpretowania pojęcia „wykładnik stylizacji” — od interpretacji wąskich zakresowo, uznających za wykładniki stylizacji wyłącznie elementy językowe genetycznie związane z językiem środowiska lub epoki przedstawianej w utworze, do interpretacji o szerszym zakresie, przyznającym status wykładników stylizacji tym wszystkim elementom językowym tekstu artystycznego, które różnicują go w zestawieniu z tekstami współczesnej (z punktu widzenia aktu twórczego) standardowej polszczyzny i intencjonalnie pełnią funkcję wykładników stylizacji językowej.

Te ostatnie ujęcia pojawiały się w miarę rozwoju badań z zakresu stylistyki lingwistycznej oraz związanych z tym propozycji opisu form i funkcji stylizacji. Choć pierwsze próby takiego opisu podejmowano jeszcze przed rokiem 1939, to jednak swego rodzaju przełom w metodologii badań stylizacji dokonał się w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, a zasadniczy wkład teoretyczny wniosły w to rozprawy i studia T. Skubalanki, J. Bartmińskiego i A. Wilkonja.

Wykładniki stylizacji językowej mogą występować w sześciu strukturalnych warstwach tekstu artystycznego: **graficzno-fonetycznej, fleksyjnej, składniowej, słotwórczej, leksykalnej i frazeologicznej**. Pierwsza z nich sprowadza się do zaznaczenia w tekście faktów fonetycznych (brzmieniowych), ale ze względu na to, że podstawowy kod przekazywania komunikatów artystycznych stanowi współcześnie pismo, konieczne jest zaznaczenie tego faktu w nazwie tej warstwy stylizacji: „graficzno-fonetyczna”. Zastrzeżenia również może budzić wydzielenie warstwy leksykalnej i frazeologicznej wobec współczesnych ujęć traktujących związki frazeologiczne jako fragment systemu leksykalnego¹¹. W odniesieniu do stylizacji tekstu artystycznego okazuje się to jednak niezbędne ze względu na odmienne role oraz zakresy tekstowe wykładników wyrazowych i frazeologicznych. Sposób wydzielenia i określania pozostałych warstw stylizacji ma rozległą tradycję i nie powinien budzić zastrzeżeń.

Opis wykładników stylizacji musi przebiegać w dwóch etapach. Pierwszy z nich polega na wydzieleniu z tekstu wykładników i przyporządkowaniu ich do odpowiednich warstw. Jest to etap bardzo ważny, ponieważ stwarza podstawy jakościowe typologii form stylizacji. Etap drugi sprowadza się do charakterystyki ilościowej wykładników stylizacji poprzez określenie zróżnicowania ich frekwencji w tekście oraz zakresu tekstowego (procentowy

¹⁰ Por. np. K. Handke, E. Rzetelska-Feleszko: *Przewodnik po językoznawstwie polskim*. Wrocław 1977, s. 187—200, 397—405.

¹¹ Por. np. D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz: *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej. (Słownictwo rodzime)*. Warszawa 1982.

wskaźnik stylizacji). Ten etap stwarza podstawy ilościowych i zakresowych kryteriów, według których przebiega klasyfikacja form stylizacji.

IV

W opisie form stylizacji językowej tekstu artystycznego niezbędne jest przyjęcie założenia, że należy go dokonywać w kilku płaszczyznach i z uwzględnieniem różnych kryteriów. Ze względu na polifoniczność utworu literackiego (artystycznego)¹² występująca w nim stylizacja jest wewnątrznie wielorako zróżnicowana i nie jest możliwa jej pełna charakterystyka, jeśli dokonuje się jej z jednego tylko punktu widzenia. Stwarza to zatem konieczność wymienienia ogólnych kryteriów, na podstawie których wyróżniane są poszczególne formy stylizacji, oraz wprowadzenia określeń ostatnich:

1. Kryterium zakresu występowania wykładników stylizacji w tekście (tzw. zakres tekstowy) — **odmiany stylizacji**.

2. Kryterium zakresu realizowania przez wykładniki stylizacji systemu językowego (tzw. zakres systemowy) — **kategorie stylizacji**.

3. Kryterium jakości wzorca stylizacyjnego (wzorców stylizacyjnych) — **rodzaje stylizacji**.

4. Kryterium jakościowych i ilościowych relacji wykładników stylizacji wobec wzorca stylizacyjnego (wzorców stylizacyjnych), inaczej: kryterium sposobu realizacji wzorca stylizacyjnego — **gatunki stylizacji**.

5. Kryterium relacji wykładników stylizacji do rzeczywistości przedstawionej w utworze, inaczej: kryterium celu stylizacji — **typy stylizacji**.

Opis tych form stylizacji daje jej pełną charakterystykę jako określonej struktury tekstowej¹³. Taka charakterystyka nie wnosi natomiast informacji na temat funkcjonowania stylizacji jako składnika stylu (stylów) realizowanego w utworze, ale to kwestia innego aspektu postępowania badawczego. Trzeba jednak stwierdzić, że taki opis form stylizacji dostarcza istotnych danych również i dla tych celów.

Ze względu na zakres tekstowy występowania wykładników stylizacji językowej w utworze artystycznym (literackim) można wyróżnić jej trzy odmiany: **całościową**, **częściową** i **fragmentaryczną**. Ze stylizacją całościową mamy do czynienia wówczas, gdy jej wykładniki pojawiają się z dużą intensywnością we wszystkich rozdziałach i częściach tematycznych utworu, we wszystkich typach wypowiedzi (narracja, monolog, dialog), w przekazach

¹² A. Furdal: *Językoznawstwo otwarte*. Opole 1977, s. 109—114; J. Sławiński: *Analiza, interpretacja i wartościowanie dzieła literackiego*. W: *Problemy metodologiczne...*, s. 100—130.

¹³ S. Dubisz: *Stylizacja gwarowa...*; tenże: *Archaizacja w utworze literackim*. „Poradnik Językowy” 1990, z. 8, s. 592—599.

wszystkich podmiotów wypowiedających się i we wszystkich strukturalnych warstwach tekstu. Stylizację częściową charakteryzuje — *ex definitione* — tylko część (nie mniej jednak niż dwie) wymienionych właściwości stylizacji całościowej w połączeniu z dużą frekwencją tekstową jej wykładników. Stylizacja fragmentaryczna wiąże się zwykle z niewielką frekwencją wykładników i spełnianiem tylko jednego (a najwyżej dwu) z warunków określających stylizację całościową.

We wszystkich tych trzech wypadkach stylizacja może polegać albo tylko na „wprowadzaniu jednostkowych znaków stylizacyjnych”¹⁴ w obręb tekstu, albo na komponowaniu całego tekstu, jego części lub fragmentów, według gatunkowych reguł różnych (funkcjonalnych i chronologicznych) przekazów językowych. W odniesieniu do pierwszej sytuacji należy mówić o **stylizacji tekstowej**, w odniesieniu do drugiej — o **stylizacji kompozycyjno-tekstowej**¹⁵. W utworach prozatorskich o dwudzielnej strukturze tekstu (narracja : dialog) stylizacja częściowa i fragmentaryczna może występować tylko w jednym typie wypowiedzi (na ogół w dialogu), co pozwala wyróżnić stylizację opozycyjną, bądź różnicować oba typy wypowiedzi odmienną frekwencją wykładników. W tym drugim wypadku mamy do czynienia ze **stylizacją opozycyjno-ekwipolentną**¹⁶.

Kryterium pozwalającym na wyróżnienie kategorii stylizacji jest — jak zaznaczono — systemowy zakres jej wykładników. Za kryteria dodatkowe należy uznać reprezentatywność wykładników stylizacji w poszczególnych jej warstwach i ich liczbę. Biorąc pod uwagę te podstawy wartościowania, należy wyróżnić trzy podstawowe kategorie: **stylizację totalną**, **umiarkowaną** i **minimalną**.

Stylizacja totalna realizuje wymienione kryteria w maksymalnym stopniu, stwarza wrażenie autentyku, czasem posuwa się do granic mistyfikacji¹⁷. Druga kategoria stylizacji „polega na umiejętnym i umiarkowanym doborze autentycznych składników [...] języka, które współpracują w utworze nad stworzeniem iluzji [...], a nie następują odbiorcy trudności w rozumieniu i przeżywaniu dzieła”¹⁸. Ze względu na te właściwości stylizacja umiarkowana należy do tych form, które bywają najczęściej stosowane. Wreszcie stylizacja minimalna sprowadza się do występowania niewielkiej liczby wy-

¹⁴ A. Wilkoń: *Typologia...*, s. 22, 26.

¹⁵ S. Dubisz: *Stylizacja gwarowa...*, s. 32–33.

¹⁶ A. Wilkoń: *O języku „Ogniem i mieczem” Henryka Sienkiewicza. Studia nad tekstem*. Warszawa—Kraków 1976; tak że: *Problemy stylizacji językowej w literaturze*. „Przegląd Humanistyczny” 1984, z. 3, s. 11–29.

¹⁷ T. Skubalanka: *Historyczna stylistyka...*, s. 223.

¹⁸ Z. Klemensiewicz: *Zagadnienia archaizacji językowej. Przyczynek lingwisty do pewnej polemiki*. „Język Polski” 1947, s. 218–219.

kładników, zwykle tylko w jednej warstwie strukturalnej tekstu, na ogół są to wykładniki lekcyjne.

Zróznicowanie rodzajów stylizacji językowej jest znaczne i kilkustopniowe. Pierwszy etap klasyfikacji musi przebiegać według kryterium wyróżnionych wcześniej podstaw — wzorców stylizacyjnych. Styl artystyczny zatem może być podstawą takich rodzajów, jak: aluzyjność (nawiązania do innych tekstów artystycznych), **poetyzacja**, **metaforyzacja**, **instrumentacja**; styl naukowy stanowi podstawę **scientyzacji** (intelektualizacji); kancelaryjno-administracyjny (urzędowy) — **kancelaryjności**; styl publikatorów — **publikatoryjności**; style epok minionych — **archaizacji**; style zawodowe — **profesjonalizacji**; styl retoryczny — **retoryzacji**; styl potoczny — **kolokwializacji**; odmiany regionalne polszczyzny — **regionalizacji**; dialekty ludowe — **dialektyzacji**; gwary środowiskowe i miejskie — **argotyzacji**; styl folkloru — **folkloryzacji** itp.¹⁹

Trzeba zarazem podkreślić, że w obrębie tych podstaw stylizacyjnych (stylów) mieszczą się — jak już zaznaczono — różne podstyle, które mogą pełnić funkcję szczegółowych wzorców stylizacyjnych, i — wreszcie — że wykładniki poszczególnych rodzajów stylizacji językowej mogą mieć charakter substytucyjny (np. kolokwializacja może odgrywać rolę dialektyzacji, a dialektyzacja — archaizacji). Wszystko to sprawia, że klasyfikacji rodzajów stylizacji językowej można dokonywać w odniesieniu do ściśle określonego zakresu tekstów artystycznych w celu uzyskania precyzji opisu²⁰ (por. np. schematy klasyfikacyjne stylizacji gwarowej i archaizacji).

Sposób realizowania przez stylizację jej wzorca stylizacyjnego (wzorców stylizacyjnych) stanowi podstawę wyróżnienia jej gatunków. Ta płaszczyzna opisu form stylizacyjnych ma na gruncie polskiej stylistyki lingwistycznej ustaloną już tradycję²¹. Uzasadnione jest w tym kontekście wyróżnienie stylizacji rekonstrukcyjnej, selektywnej, substytucyjnej i deformacyjnej. Pierwsza z nich niejako formuje w tekście stylizowanym autentyczny wzorzec stylizacyjny, druga traktuje jego strukturę i wyznaczniki wybiórczo, trzecia stosuje w sposób funkcjonalnie uzasadniony zamienniki wykładników właściwego wzorca stylizacyjnego (np. regionalizmy zamiast dialektizmów), czwarta sprowadza się do „nieporozumień” stylizacyjnych.

Ostatnią kwestią wymagającą komentarza jest podział stylizacji językowej na typy, określane na podstawie kryterium celu stylizowania tekstu.

¹⁹ S. Dubisz: „Stylizacja językowa”..., s. 212.

²⁰ Tenże: *Stylizacja gwarowa...*; tenże: *Archaizacja w XX-wiecznej polskiej powieści historycznej o średniowieczu*. Warszawa 1991.

²¹ A. Wilkoń: *O stylizacji językowej w literaturze*. „Ruch Literacki” 1974, nr 6; tenże: *Problemy stylizacji...*; A. Dubisz: *Stylizacja gwarowa...*; tenże: *Archaizacja w XX-wiecznej powieści...*

Podział ten determinuje relacja wykładników stylizacji do rzeczywistości przedstawionej w utworze literackim, a więc relacja pozostająca w sferze mimetycznej roli utworu. Stylizacja językowa może odgrywać rolę prymarną wobec świata przedstawionego, może konstruować jego obraz, wyznaczać możliwości rozwiązań fabularnych. Jest to **stylizacja ewokacyjna**.

Sytuacja najczęściej spotykana w utworach literackich sprowadza się do tego, że stylizacja niejako uzupełnia fabułę poprzez językową informację o realiach przedstawianego świata i pozostaje z nim w harmonii. Te cechy pozwalają mówić w tym wypadku o **stylizacji informacyjnej**. Wreszcie stylizacja może pozostawać w kontraście z rzeczywistością przedstawioną, może być wobec niej nienaturalna, sztuczna w sposób zamierzony. Jest to **stylizacja manieryczna**.

V

Funkcje, którymi obdarzana jest stylizacja językowa, oddziałują w wektorach wyznaczonych przez składniki aktu komunikacji językowej²². Możemy wyróżnić trzy wektory zgodne z trzema sferami oddziaływania funkcji tekstu artystycznego:

1. Przekaz \leftrightarrow temat = sfera funkcji komunikatywnej tekstu
2. Przekaz \leftrightarrow kod = sfera funkcji estetycznej (autotelicznej) i metajęzykowej tekstu
3. Nadawca \leftrightarrow przekaz \leftrightarrow odbiorca = sfera funkcji ekspresywnej i impresywnej tekstu.

Przedmiotem odniesienia funkcji stylizacji, które należy zaliczyć do pierwszej grupy, jest rzeczywistość przedstawiona w utworze. Można je zatem ogólnie nazywać **funkcjami fabularnymi** (charakteryzującymi). Należy je rozumieć jako zdolność wywoływania przez stylizację obrazu i klimatu danej epoki, zdolność umiejscowienia bohaterów w czasie historycznym oraz określonym środowisku, kreowanie obrazu narratora itp. Do funkcji fabularnych, którymi stylizacja językowa obdarzana jest najczęściej, należą:

- socjologiczna: stylizacja pozwala określić przynależność społeczną postaci utworu lub ich społeczne zróżnicowanie;
- psychologiczna: stylizacja umożliwia zróżnicowanie postaci utworu pod względem ich emocji i odczuć;
- intelektualna: stylizacja różnicuje postacie utworu ze względu na ich poziom umysłowy;

²² R. Jakobson: *Poetyka w świetle językoznawstwa*. „Pamiętnik Literacki” 1960, R. LI, z. 2, s. 431–473.

- etniczna: stylizacja oddaje narodowe (narodowościowe) różnicowanie postaci utworu;
- etnograficzna: stylizacja odzwierciedla kulturowe różnice występujące między postaciami utworu;
- indywidualizująca: stylizacja różnicuje wypowiedzi poszczególnych postaci utworu;
- lokalizująca: stylizacja pozwala (pomaga) określić miejsce akcji utworu;
- chronologiczna: stylizacja pozwala (pomaga) określić czas akcji utworu.

Druga grupa funkcji stylizacji językowej odnosi się bezpośrednio do samego tekstu artystycznego, który niejako autocharakteryzuje się poprzez wykładniki i formy stylizacji. Wykładniki te stanowią najczęściej składniki linearnej struktury tekstu, dlatego też właściwa w tym wypadku wydaje się nazwa **funkcje strukturalne**. Wynikają one z samej istoty stylizacji i we wszystkich tekstach, w których ją zarejestrowano, jest ona nimi obdarzona. Można w tym miejscu wymienić następujące funkcje:

- wyróżniająca: stylizacja wyróżnia dany tekst w porównaniu z innymi;
- kreatywna: stylizacja stanowi główne tworzywo językowe tekstu;
- uzupełniająca: stylizacja stanowi dopełnienie innych składników tworzywa językowego tekstu;
- ornamentacyjna: stylizacja jest tylko ozdobnikiem tekstu;
- różnicująca: stylizacja różnicuje podstawowe typy wypowiedzi (narracja, monolog, dialog itp.);
- metaprezentatywna stylowa: stylizacja prezentuje style (odmiany, warianty) języka danej epoki;
- metaprezentatywna semantyczno-strukturalna: stylizacja autoprezentuje się, lecz nie prezentuje stylów języka.

Funkcje zaliczane do trzeciej grupy to **funkcje *stricte* artystyczne** (stylizacyjne). Sprowadzają się one do estetycznego oddziaływania na odbiorcę i wywoływania określonych jego emocji. Do funkcji o najszerszym zakresie należą:

- poetyzująca: stylizacja wywołuje nastrój poetyckości tekstu;
- dramatyzująca: stylizacja podkreśla dramatyzm akcji;
- patetyzująca: stylizacja wywołuje nastrój patosu;
- odrealniająca: stylizacja wywołuje baśniową wizję świata przedstawionego;
- komiczno-humorystyczna: stylizacja przyczynia się do komizmu postaci i sytuacji.

Nie jest to zamknięty katalog funkcji stylizacji językowej. Tekst artystyczny ma charakter polisemiczny, tym samym i funkcje stylizacji językowej w nim występującej realizują się w różnych płaszczyznach i niejednokrotnie mogą się na siebie nakładać. To zjawisko wynika *ex definitione* z istoty dzieła literackiego i współdecyduje o jego artyzmie.

* * *

Stylizacja językowa, podobnie jak styl, funkcjonuje w trzech strefach: tekstowej, konwencji znakowych i kulturowej. Przedstawione w tym opracowaniu rozważania dotyczą tylko pierwszej z wymienionych stref, ukazując stylizację jako strukturę tekstową, w odniesieniu do której właściwe jest zastosowanie metod analizy strukturalistycznej.

Stanisław Dubisz

ON LINGUISTIC STYLISATION

Summary

Stylisation is, generally speaking, the creation, formation, and formulation of something in keeping with the requirements of a given style. The linguistic stylisation is (apart from realisation and individualisation) one of the three fundamental varieties of linguistic communication. It is a textual phenomenon appearing in the zone of *parole*. It can be found in the texts which are a concretisation of various styles of the Polish language (in the structuralist sense) or of various varieties of Polish (in the sociolinguistic sense).

The linguistic stylisation of an artistic text is a complex phenomenon, and it should be approached on the following three levels: that of indices, of forms, and of functions.

The indices of the linguistic stylisation may appear in the following six structural layers of the artistic text: that of typography and phonetics, that of inflections, of syntax, of word-formation, of vocabulary, and of phraseology. Among the forms of linguistic stylisation we may distinguish the following: varieties (the criterion of the range of the indices in a given text), categories (the criterion of the degree to which the indices realise a given linguistic system), kinds (the criterion of stylisation patterns), species (the criterion of the relationship between the indices and the stylisation patterns), and types (the criterion of the relationship between the indices and the represented world of a given artistic work).

The functions of the linguistic stylisation stem from the quality and number of its indices and forms. Three groups of such functions may be distinguished: narrative ones, structural, and, strictly speaking, artistic (stylistic) ones.

The proposition presented in the article shows the linguistic stylisation as a textual structure (compositional and textual structure) in relation to which it is proper to apply the methods of the structuralist analysis.

Stanisław Dubisz

DE LA STYLISATION DE LANGUE

Résumé

La stylisation c'est, d'une façon générale, la création, la formation, la formulation de quelque chose, conformément aux exigences d'un style donné. *La stylisation linguistique* est (mis à part *la réalisation et l'individualisation*) une des trois sortes de la communication linguistique. C'est un phénomène textuel, qui apparaît dans le champ de *parole*. Il peut également fonctionner dans les textes qui concrétisent de différents styles du polonais (dans le sens socio-structurel) ou bien d'autres langues du polonais (dans le sens socio-linguistique).

La stylisation linguistique de texte artistique est un phénomène complexe et doit être analysée à trois niveaux: indices, formes et fonctions.

Les indices de la stylisation peuvent apparaître sur les six niveaux structurels du texte artistique: graphico-phonétique, de flexion, de syntaxe, morphologique, de lexique et phraséologique. Parmi les formes de la stylisation il faut distinguer: les variantes (critère de présence d'indices dans le texte), les catégories (critère du degré de réalisation par les indices d'un système linguistique), les genres (critère de modèle de style), les sortes (critère de relation d'indices par rapport aux modèles de style), les types (critère de relation d'indices et la réalité présentée dans l'oeuvre).

Les fonctions de la stylisation linguistique découlent de la qualité et de la quantité de ses indices et formes. Il est possible de distinguer trois groupes de ces fonctions: celle du **sujet, structurelle** et strictement artistique (stylistique).

La proposition présentée dans l'article démontre la stylisation linguistique en tant que structure textuelle (composée-textuelle), à laquelle il faut appliquer les méthodes de l'analyse structuraliste.